

ԴԱՅԱՍՏԱՆ

ԻՐԱԳԻՐ

ԲԱՆԱԲԱՆԱՆ, ԱՌԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱԲԱՆԱՆ, ԵՒ ԱՌԵՏԻՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ ԳՆՀ 100
Վեցամսեայ ԳՆՀ 52 1/2
Պոլսէն դուրս գալոյս Լուս
գիրքուն փոթոյնն ծախքը
առնողն վրայ է ։
Այս Լուսգիրք ամէն շաբաթ
օրերը կը հրատարակուի ։

Իր շահին համար լուր մը հրաւ
տարակէլ ուղղող պիտի վճարէ
սողին 40 փարսյ ։
Նորահայ գրող ծանուցումը
ձրի է ։
Դուրսէն եկած նամակներուն
փոթոյնն ծախքը խորհող պի
տի վճարէ ։

ԲԱՆԱԲԱՆԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԻՌԻՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 17 ՕԳՈՍՏՈՍ

Քանի մը ժամանակէ ՚ի վեր Քիւրտիստանի կողմերը մեծ խռովութիւն մը կ'են : Ինչպէս Վրացիստան , անանկ ալ Քիւրտիստան անպակաս իրենց անհնազանդութեամբը ու անդամութեամբը Բարձրագոյն դուռը կը ձանձրացունեն : Քիւրտիստան 1835 ին կայսերական կառավարութիւնը օրինացը հնազանդեցաւ . և այս ալ մեռնող կարիք զօրապետ Ռէշիտ փաշայի գործն էր : Եւ ամենակ մը վայելցին Քիւրտերը խաղաղութեան բարեբը բայց ապստամբութեան սպին ներսիքին զեռ կատարեալ մարտ չըլլալով հիմա նորէն ծարակ տուաւ : Իսկ կառավարութիւնը որ իւր բոլոր իշխան երկիրներուն հանդատութեամբ համար միշտ կը հսկէ ու կաշտատի տարակոյտ չունիմք որ թէ Քիւրտիստան , թէ Վրացիստան և թէ Հաճարաքի ժամանակի մէջ կը խաղաղին : Մանաւանդ որ աս բանին համար հարկաւոր եղած բոլոր միջոցները արդէն գործի գրուեցան :

— Եւստիկի (Թէմալի) — Խաղըրի Սարիմ Էֆենտին Սարապետ անուանեցաւ :

— Սարաֆ — Խաղըրի հաճի Իշէմ Էֆենտին ելուա իւր պաշտօնէն բայց նոյն օրը Մոտուրի Քիֆ-Կէրպար անուանեցաւ և այս պաշտօնին տէրն ալ անոր տեղն անցաւ :

— Օսմանեան տէրութիւնը իւր օր աւուր լուստարութեամբ ու յառաջդիմութեամբ համար քանի մը տարիէ ՚ի վեր նոր բարեկարգութիւն մը հաստատեց , հիմա այս նոր բարեկարգութիւնը աւարդիւն չի մնալու և յաւիտեան անկործան մնալու համար անոր հինը հաստատեց հասարակայ կրթութեանը վրայ և այս ալ գովելի ճամբով մը : Ուստի քանի քանի երեւելի համալսարաններ նախակրթական և կրօնական դպրոցներ շինուեցան արտադաստութիւններ կան Սարապետի մէջ :

— Տօլմա պախանէն յատկապէս բժշկականութիւն համար դպրոց մը պիտի շինուի և Ղաթիմ Սարային ալ միայն նախադասարանութիւն ընող աշակերտաց համար պիտի կարգադրուի :

— Վրացի մէկ խօսք մը կը գառնայ որ ասիէ ետեւ մաքր տէրութեան հաշտին չի բանի , հապա իլլիգամ ըլլայ քանի մը երեւելի նախադարձներուն վրայ : Վրաց պաշտօնի արքունական եկամտից տեսուէ Դաֆա փաշան պիտի ըլլայ և երաշխաւոր ալ կամ Ռուսի-

լի ընկերութիւնը կամ Վրից ընկերութիւնը :

— Ի՛նչպէս անուն Վրացիացի ձեռնածուէն (օխ-խաղաղ) հիմա Պոլս կը գտնուի իւր պահէն իստգրը Պէօղլուի Քիւրտիստան համար ինչպէս երեքշաբթի իրիկունը սկիզբ բացաւ : Այս անձը պաշտօնախօս ալ է , թէպէտ այս պարմանալի արհեստը լուսած է հոս բայց դեռ տեսնուած չըլլալով մարդոյ հասարակութիւնը կը գրգէ :

ՊԵՐԱՄԱ : Հիւն : Վրից ամիսի մը չափ առաջ այս քաղաքը կին մը մէկ հրէշ մը ծնէր է . որուն ձեռքերը և ոտքերը սալաքանդակէն աւելի երկան . եղանակները սուր , գլուխը այծու գլխու պէս , աչքերը շատ խաշոր , ճակատին վրայ երկու տեղ կ'ընծի պէս դուրս տուած կարծր բաներ : Ուրիշ ան դամները թէպէտ տեղն էին , բայց ուրիշ տղոց նման չըլլալուն համար մայրը անընդունալ տղան տա-նը մէջ մէկ գաղտուկ տեղ մը թաղել ուղեց : Եւ ողջ չի թաղելու համար գլուխը քարով ծովաց . երբ գլուխուն տակը բացուեցաւ տեսանք որ ուղեղը մարդու ուղեղէն շատ քիչ , լըման այծու ուղեղէն չափ է եղեր :

ԱՐՏԱՐԻՆ ԻՌԻՐԵՐ

ԳԱՂԱՒԱ : Այս տէրութեան կառավարութիւնը անդամներէն մարեշալ Սալաթը որ պատեւազանիան խորհրդոյ տոնին նախագահ էր , իր պաշտօնէն հըրաժարելուն թուղթը տալով ասիւց առաջ բուսած է : Պ . Սարգէն տիւ Դուռ՝ որ տէրութեան մեծ կնքապահ , և պաշտամանց և ծիսից վերահսկող նախարար էր , իր պաշտօնէն հրաժարիլը , և անոր տեղը Պ . Հէպէրը անցնելը՝ գաղղիական Քաթիլի Փը-նանի օրագիրը կը պատմէ : Պ . Հէպէր թագաւորական պալատին ընդհանուր փաստաբանն է . և աւար պաշտօնին ալ պիտի անցնի Պ . Տըմալ :

— Առօջէլ քաղաքին թագաւորական դպրոցին (բոլթ Բոսյալ) աշակերտներէն տասն և չորս հազի բրթեպանութեան մէջ մեծցած ըլլալուն հաւմար , պէտք եղաւ ասոնց կրօնական բաները սարկելընող փարձապետ գտնուի : Յիշեալ քաղաքին մէջ երկու հաւ Քրթեպանք քարոզիչ կային . մէկը Պ . Պօ , և միւրը Պ . Տէլմա , ասոնց մին որ աւանմին ընտրելին նէ՛ մէկային կուսակիցները և հետեւեալները կ'ընէին խռովութիւն կը հանէին . և այս պաշտօնի առնուելու մարդուն երամուսը 580 ֆուսը (2165 դուս ուշ) էր : Բըլլու կուլին առաջն տուելուն համար ժողովքին վճուեց՝ որ երկուքն ալ

յաջորդաբար նոյն պաշտօնը վարեն . տարի մը մէկը և տարի մը մէկալը :

Բայց ասով ալ ուղաճնին չեղաւ : Պ . Պօ , պարկեշտ մէկ մարդ մըն էր , կըսէ օրագիրը . և Պ . Տէլմա խռովութիւն հանելը քիչ մը կը սիրէր . թէ որ ասոր բարքը ասանկ չըլլար նէ՛ պաշտօնը միայն Պ . Պօ կը վայելէր . որովհետեւ իրենց կրօնական ժողովոյն նախագահ ալ էր : Պ . Տէլմային ալ այս պաշտօնին հաղորդ ըլլալը անոր համար էր՝ որ անիւկայ ալ այս կերպով գոհ ընեն :

Թէպէտ ասոնք երկուքն ալ Քրթեպանք , երկուքն ալ քարոզիչ . բայց վարդապետութեան կողմանէ իրարմէ շատ մեծ տարբերութիւն ունէին . մանաւանդ թէ իրարու հակառակ ալ էին . Պ . Պօ անանկ բաներ կ'ընդունէր , որ Պ . Տէլմա չէր ընդունէր . որովհետեւ Պ . Տէլմա մէթոդաւ ըսուած բրթեպաններէն էր . որոնց չընդունածները ուրիշ բրթեպաններէն էր . չընդունածներէն քիչ մը և վերելի էն : Աստի Վառօշէլ քաղաքին մէթոդաւները մէկ մասնաւոր ժողովք մը ընելով՝ մէկ բողոք մը գրեցին պաշտամանց վերահսկող նախարարին . որուն մէջ կ'ըսեն որ՝ Պ . Պօ քարոզիչին վարդապետութիւնները , կամ մանաւանդ կրօնական մասնաւոր կարծիքները չէ թէ միայն բարեկարգեալ (այսինքն՝ Քրթեպանք) եկեղեցիներուն վարդապետութեանց քանի մը երկրորդական յօդուածներուն գեմ էն , այլ և քրիստոնէական հաւատոյ պինտ գլուխուր վարդապետութիւններուն ալ հակառակ կուգան . մարդուն բարուրը վրայ ունեցած ազդեցութիւններն ալ կը խափանեն : Վրից կը հետեւցնեն որ՝ թագաւորական դպրոցին աշակերտները թէ որ մէկ տարուան սորուածին մէկալ տարին հերքելու և չընդունելու պիտի ստիպուին նէ , անանկ հաւատքի մէջ վարժելու և քրիստոնէական առաքինութեանց վրայ հաստատելու տեղը անոնց միայն կարծիքով և երկբայութիւնով լըյընել է : Ուստի կը խնդրեն որ Վառօշէլ թագաւորական դպրոցին բըրիստոնէական վարդապետութեան ուսուցիչ ըլլայ միայն Պ . Տէլմա :

Սար վրայ մէկ խեղացի Քրթեպանք մը՝ նոյն Վառօշէլ քաղաքին բնակիչներէն , առանձին թուրթով մը կը յայտնէ մէթոդաւներուն բըրնած ճամբան չընդունիլը : Հետեւեալ խօսքերը նոյն Քրթեպանքին գրած նամակին խօսքերն են . որ Վրացի իրիկը օրագիրը կ'օրինակէ յուլիս 17 ին : « Վրացի խառնակիչ և խռովարար աղանդ մը՝ բրթեպանութեան հոգին եղած ապա Գնուալիս և անիւսի միւս-նիս իրաւունքը իրեն սեպհականեղ կ'ուղէ : Ոմանք այս աղանդոյ կ'ըսեն Բիւրիւրանիլ , ոմանք կ'ըսեն Բիւրիւր , և ոմանք ալ միւրիւր : . . . Ո՛ր ասոնց պէս չի խորհի նէ՛ նըղիւալի պէս կը սեպուի մէջերին . . . Բայց մենք ողջալու արժանի չեմք մի ըլլար , որ ժողովներուն լուծը մեր վրայէն նետուէն ետքը , և ամէն բանի մէջ մեր խելքը գերագոյն դատաւոր բանեղէն ետքը , մեր խելքին դատումն ալ հրաժարիմք , և Մառնէնի եկեղեցական ժողովքին խելքին հնազանդիմք » :

Այս վէճա դպրատան աշակերտներէն ծածուկ չէր . և ուսանողաց մէկը ասոր վրայ մասնելով , և խորհելով որ մէկ Քրթեպանք քարոզիչ մը կ'ընայ կը առանց բրթեպանութեան իրենէ ելնելու . — բրիտանեական հաւատոյ պինտ գլխաւոր վարդապետութիւններուն ալ հակառակ կուգան — , ինչպէս որ մէթոդաւներուն բողոքը կը դուրսցնէ , հայրը թախանծեց և հրաման առաւ բրթեպանութիւնը բողոքովն ուրանալու , և Հռոմեական եկեղեցին մանելու :

ԱՆԳԱՒԱ : Օրէկոն երկրին սահմանին վրայօր անդադարներուն և Վրիցի միացեալ նահանգներուն մէջ եղած վէճը լըմնցաւ . դաշնադրութեան գիրը Վրիցի միացեալ գրուեցաւ և հաստատուեցաւ յուլիսի 25 ին . և Վրից Վրիցի նաւով Վրիցի հասաւ : Ինքուրն է ամերիկացի Վրիցի ձեռնեալը , և դաշնադրութիւնը հապապման ունի . որ էն հետեւեալները :

1. Սիացեալ նահանգաց և մեծին Բրիտանիոյ իշխանութեան տակը եղած երկիրներուն սահմանը ապառաժուտ լեռներուն (մօնթաներ ուշէօյ) ա-

ԲԱՆԱԲԱՆԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՒԻՒՆ

Ռուսիան անուն բժիշկ մը իր նամակներուն մէկուն մէջ կը գրէ : « Ամերիկայի Բիւրոսը լուսած երկրորդ Բուստիլիք լեռներուն վրայ ճանապարհորդութիւնը բրած տակնը 1825 ին վերջը՝ հետոյ հնդկ հոգի ալ գրանուեցան ճամբու ընկեր : Երկու օր միայն ճամբու բնէ լու մարտի կէր , բայց ասան և չորս օր քրչեց . և երբոք օրուան իրիկունը ուտելէն ըտրովին հասաւ : ճամբա ցրցնողը կըսէր որ երկուքն տեղընիս մտ է . մէկը ալ անտառին մէջ ուտելիք գտնուեալ լու յուսով առաջ կ'երթային : Եւ յիշուի Բուստիլիք լեռանը անտառներուն մէջ ուրիշ տեղիքն ուտելիք տա (ալ) կը գտնուի : ճամբու վրայ մէկ խորանի ձորի մը մէջ մտանք , և ինն օր այն տեղ ճամբայ ընելով ոչ մէկ անտառն մը գտնանք որ սրտանք և ուտենք , և ոչ մէկ ուտելու պտուղ մը : Եւ անոր ուրիշ ցած տեղիքը անանկ խոտեր կը գտնուէին որ արմատին գետնային (եւր երկուքի) պէս ալիւրոս բան մը ըլլալով կընային ուտելիք և մարդու սիրտ կը բըր-նէին . այս ճորոյց մէջ անանկ խոտեր ալ չի կար . միայն մանր փշոտ արմաւենիի (խուսմիկի ծոռ) պէս ծոռալ գրտանք որ ծոռեղենի (Էօլիլի) կընար ուտուի , թէպէտ խոտ պտուղի պէս ուտուիլն բնականը կը լիթովէր (սլուսուսուրովի կընէր) , ուրիշ խոտ մըն ալ գտանք որ անոր ծոռն ալ կ'ուտէր և համը շատ գեշ չէր : Եւ անոր երկուքն ալ կ'ուտէին . և թէ ցերեկուան կըրածնիս , թէ իրիկուան ուտելու համար հետ անտառին մէկ տեղ առնելով օրը գրեթէ կէս կէս հիւս բան կ'ուտէինք : Բայց օրէ օր ուտելիք կը հասնէր կոր . և արմատեալ մարդոյ քանի որ ուտէր հասնէր նէ սիրտ ալ չի մնար վրան . օր մը ընկերները ամենա ալ գետնի բըրուեցան ինկան , մենք պիտի մեռնէինք ըսելով պտու կած տեղերնուն չէին կըր . ինչ որ ըրի և ինչ որ ըրի նէ անտառն եղաւ . բնա մէկը իր տեղէն չէր գրեթէ : Վերջապէս ճամբա ցրցնողը՝ որ ասոնց ամենէն աւելի խօսք մտիկ ընող մարդ մը կ'ընէր , և թէ ինքը զինք և թէ իր տղան , որ հետն աւուր էր , մեռնէին աղաւթի կ'ուտէր , մէկ մըն ալ արիւնալ ուղեց : Ուրքը հազաւոր տրին (շարին) էր . որ չի բանած կաշի կըլլայ ինչպէս որ յայտնի է : և տեղին և օգոյն խոտաւորութիւնը շատ կա-

1 Ստանք ստիճով (թուրթով) կը թանձրանան . բայց ստիճն ալ անասուններուն կաշին ձեւադրեալ է . քանզի կաշիները երկուք և ջուրը առնելով կը շինուի :

ընկերության կողմէն հաստատուած է հիւսիսային լայնութեան 49 աստիճանէն մինչեւ Բէն Չառլզ (Թափուհի կարողութեամբ) բաժանուած ներքինը, և անկէջ Յուլիանի ներքինը Սիւրբաթի, որով Վ անքովէր կը լինէր մեծին Սիւրբաթի դեռքը կը մնայ:

2. Սիւրբաթի գետին նաւարկութիւնը մինչեւ հիւսիսային լայնութեան 49 աստիճանը՝ ազատ պիտի ըլլայ Պարոյր Հոռոտի բաժանուած ծովուն վաւ ճառարանաց ընկերութեան համար (որ անգղիացի են) մինչեւ որ նոյն ընկերութեան կարգադրութեամբ մանանկը լըմնայ:

3. Հիւսիսային լայնութեան 49 աստիճանէն անդին գետի ի հիւսիս սրբան գետ և ծովածոց և նաւահանգիստ կան նէ՝ երկու ազգի վաճառականներուն ալ բաց պիտի ըլլան:

4. Պարոյր Հոռոտի ծովուն վաճառականաց ընկերութիւնը հիւսիսային լայնութեան 49 աստիճանէն այս գետի գետի ի հարաւ ինչ բերդ և ամրոց և ուրիշ շինուածք շինելու են նէ՝ ամենց համար միտցեալ նահանգաց հասարակարկութեանը բան մը թող վճարեն, նմանապէս՝ թէ որ միտցեալ նահանգի հասարակարկութեան ալ նոյն 49 աստիճանէն անդին գետի ի հիւսիս տեղ շինած ունի նէ՝ անոր համար բան վճարէ Հոռոտի Պարոյրին վաճառականաց ընկերութեանը:

5. Թէ որ 49 աստիճանէն գետի ի հիւսիս բնակող Վերկիցի մը՝ հոն տեղ ունի, և ձգել և իր երկիրը դառնալ կ'ուզէ, անոր ձգելու տեղին արժողէքը Հոռոտի Պարոյրին ընկերութիւնը վճարէ: Վերկիցի մը թէ որ մեծին Սիւրբաթի տեղութեան հարաւ մը նոյն 49 աստիճանին հարաւ կողմը տեղ ունի և ձգել և իր երկիրը դառնալ ուզէ նէ՝ անոր ալ տեղին արժողէքը միտցեալ նահանգաց կառավարութեանը վճարէ:

Այս պայմաններս միտցեալ նահանգաց կառավարութեան տոտեանը կարգադրուած տոտեանը խորհրդականներէն 41 հոգի հաւանութիւն տուին. 14 հոգի հաւանութիւն չի տուին. և շատին հաւանութիւն տուածը հաստատութիւն դուռ:

Վերկիցի միտցեալ նահանգաց կառավարութեան նախագահը Պ. Բոյր, կառավարութեան տոտեանին խորհրդական անդամներուն յատուկ մարդով թուով խորհած էր, որ մարտերուն Գրիգորի ինչեղնելու խորհուրդ ընեն. որովհետեւ Սեբեթի հետ ունեցած կռիւներուն ծախքին օգտելու համար եւ կամուտ ծարերու տակէջ աղէկ ծամբայ չըլլար: Եւ նամակին վերջը սա խօսքերս գրեւ է. թէ որ Սեբեթի հետ պատերազմը սաստկացնենք նէ՝ երկար չի քշեր. և երբ որ մէքիբայցիք մեր հետը հաշտու վերա փափայ ջրցնեն նէ՝ ես պատրաստ եմ պատուաւոր դաշինքներով հաշտուելու:

ԻՌԱՆՏԱ: Մեղիկայի կառավարութեան աւտեանը Սրբ. Սուրբ. Սիւրբ. Նախագահութեան ժառանգը խօսք ըլլալով որ իսլամացիներուն գէտ ընկերութեան բանեցնելու, և խաղաղութեան պատճառ. եղանակը ստորիկ պատճէլ պէտք է, այս առաջարկութիւնն ընդունելու չեղաւ: Օրագրները կ'ընեն որ, երբ Իսլամացի մէջ այս բանս խմբովեցաւ, շատ մեծ հանգարտութիւն մը այն կողմին մէջ տիրելու պատճառ եղաւ:

Այս կողմ մեծին Սիւրբաթի կամ Սիւրբաթեան արեւմտեան կողմը՝ կարգէս գաւառին գիմացը մեծ կղզի մըն է. բնակիչներուն շատը Հոռոտական են: Կտեն մը անգղիացու տեղութիւնը հրաւիրականները կը նեղէր. որպէս զի այն ներքինութեան ազատելու և հանգիստ կեանք վարելու համար անգղիական եկեղեցին ընդունին: Իսլամացիները ուղեցին որ այս ստորութիւնն վերցնել տան. և բերիկ անգղիական եկեղեցուց անգղացիները անգղիական տեղութեան մէջ ինչ համարտութիւն և աղաւթութիւն կը վայելէին նէ՝ հոռոտականներուն ալ նոյն ազատութիւնը և հանգստութիւնը տրուի: Եւ որ համար ընկերութիւն հաստատուցին, որուն անունը դրին Սիւրբաթ, անգղիական ռէֆէրատէն առնելով, որ ետ կանգնէ կամ ջրբերելու է: Այս ընկերութեան առաջին հաստատութիւնը եղաւ 1840 ապրիլ 15ին. և ընկերութեան նախագահն է հրաւիրական Տանիէլ Օրօնէլը. և երեւելիներուն մէկն է Պ. Օրօնէլն: Այնք երկուքն ալ այս գիտաւորութիւնն առաջ տանելու աշխատելուն համար բանոր մտած են. մէկը տակէջ երկու տարիէն աւելի առաջ, և Պ. Օրօնէլը տարւոյս մէջ:

Այս ընկերութեան հիմնական օրէնքը սա երեք յօդուածներու վրայ հաստատուած են:

1. Սիւրբաթի յարգական և անկողնութիւն հնազանդութիւն բարեշնորհ և միշտ սիրելի վեհապառ Վերկիցի թափուհի և անոր ժառանգներուն և յարգներուն ամէն ատեն:

2. Վերկիցի գէնք գործածել կամ բռնութիւն օգտուածային և մարդկային օրէնք աւերել պիտի

չըլլայ. օրէնքներուն ամէն ալ պարտաւորել և հրահանգութեան արժանի պիտի սեպուին:

3. Պործածելու միջոցին խաղաղութեան և հանգարտութեան սահմանէն դուրս պիտի չելլէ. վեհապառ թափուհի և հաւատարիմ հպատակներուն կարծիքները և մտայ հաւանութիւնները, և երկրին օգտին վերաբերեալ հասարակաց կարծիքներու, և օրէնքի համեմատ գործեր, ասոնք միայն պիտի ըլլան ընկերութեան իր նպատակին համեմատ համար բռնած ծամբաները:

Եւ ինչպէս որ հանգարտութեամբ և խաղաղութեամբ գաղափար և ընկերութիւն ըլլալով խափառեցաւ Մեղիկայի երկիրը դրոշմէն հետեւէն բերելու գէտ եղած կանոնը, նմանապէս ռէֆէրատէրուն ուղածն ալ նոյն ծամբով պիտի կատարուի: Այս հիմնական օրէնքներս հաստատուելու բռնելուն համար է որ, թէպէտ այս ընկերութիւնն հասարակութիւն խաղաղութիւն սերմանող ընկերութիւն մը սեպուած է Մեղիկայի հասարակութեան մէջ, բայց բռնութեամբ ընկերութիւնը քակել չըլլար կոր. որով հետեւ օրէնքի և կառավարութեան գէտ բան խորհելին կամ ընելին ստուգուած չէ: Կառավարութեան գլխաւոր նախարարները հասարակութեանն աղէկ գիտեն թէ Օրօնէլին գլուխ եղած և կառավարած ընկերութիւնը ինչ է. և թէպէտ նախարարաց մէջ Օրօնէլին թշնամիներ կան, և աւաղիները գրեթէ ամէն ալ ռէֆէրատէրուն ընկերութեան կը վարանան, բայց Օրօնէլը քանի որ քաղաքական օրինակ գէտ բան չընէր՝ մարդէ վարանալը չունի անանկ մէկ տեղութեան մը մէջ որ օրէնքի գէտ գաղափար և վճիռ ընելը շատ դժուար, և գրեթէ անհնար է:

ՍՊԱՆԻԱ: Վեհապառ թափուհին Սպանիոյ յատուկ հրովարտարկ հետեւեալ կարգադրութեանները ըրաւ:

1. Սպանիոյ Սպանիոյ ծովեզերքը եկող նաւերը՝ որ իրենց երկիրը ժանտախտ մարդը ըլլալուն վիտական ունենան նէ՝ քառասորեայ զգուշութեանն (քառասորեային) չորս օրուան մէջ պիտի լըմնային, թէ որ իրենց երկիրը տարիէ մը ի վեր ժանտախտ պատահած չըլլալուն վիտական ունենան նէ՝ բնաւ քառասորեայ զգուշութեան ընկերութիւնն պարտաւորին: Այս մարդութեան կը փրկուի մէկ թէ միայն այն նաւերուն նաւահանգիստը, այլ նաւ անոր սահմանակից տեղերը:

2. Օտար նաւերը իրենց երկրին կառավարութեանը տուած բաւարարութեան գաւառ այն երկիրը գրաւեալ տարանայի թնայն ալ վիտական առնելու են, որով համար իրենց ձեռքի բուն բաւարարութեան ստուգութիւնը և շինուած չըլլալը: Եւ այս չըլլալն՝ քառասորեայ զգուշութեան կողմանէ եղած նոր կարգադրութեանը ասոնց համար եղած չըլլար. պարտաւորեալն համեմատելով պէտք եղածին չափ քառասորեայ զգուշութիւն ընելու կը պարտաւորին:

ՀԱՌՄ: Սմանիկ Բաղդադի, որ մօտ օրերս կ'սկսեցան ձեռնադրելեցաւ, և Ռիլո և Քնուլո խեր և Քնուլո վերջո քահանայները՝ քրիստոնէական հաւատք քարոզելու համար ավերիկէի ցամաքին ներքին պիտի երթան Հոռոտի սրբազան քահանայապետին հրամանաւ: Ինչու ճանապարհ հարգութիւններն է հաղթանակէն գետի ի վերէն կամուկաւ, և Վոնիկիցի գետի ի բարձրագոյն երկիրը:

Բանակ ճանապարհորդներ կ'անան Վերկիցի ներսերուն վրայ տեղեկութիւն մը տալով: Ուրիշ ճանապարհորդներ՝ որ աշխարհագրական և ուրիշ կերպ ուսումնական բաներու համար կը պարտին, հետեւելին արժաթ և գէնք և փայլուն գործիքներ կուտենան. ավերիկիցիները ասոնք տեսնելով կամ արձաթարկութիւններն կը շարժին, կամ կատակ մը կը մընեն մարերնին. որովհետեւ ամէն ձեռք իրարու թշամի են. ամէնքն ալ կը կատակեն որ այն զինեալ մարդը իրենց թշնամին հետ կը միանայ և անոր օգնութիւն կուտայ. ուստի անկող կը խաղաղան:

Քարոզիչները ստակ չեն ունենար վրանին. ուր որ երթան քաղաք կ'երթան. որով հետ խօսին նէ անոր սիրտը իրենց կ'որոտան. ուստի ասոնք անկաւ կած կ'ընան սլաւալով. մանաւանդ որ գէնք ալ չունին: Աւստի անանկ տեղերու վրայ՝ որ Եւրոպացուց գրեթէ անհնար էր ներս մտնել, առաջին աշխարհագրական տեղեկութիւնները տուին Ղիլիկիսեանը, որ քարոզութեամբ այն տեղերը պարտեցան: Թէ որ քարոզիչ քահանայներ Չինաց երկիրը մտնելով Չինաց կոյսերը պարտան ալ մտնելու ծամբան չի գտնելին նէ երկրաշարժութեան և աստղադիտութեան գիտնալովին, Չինաց թափուհի ամէն մէկ ծայրը Վանից քաղաքը նստող վաճառականներն և անոնց հիւպատոսներն այս ընդարձակ թափուհի արտութեան վրայ բան չէինք կրնար սորուիլ:

ՆԱԲՕԼԻ: Երբ շաբաթ մը կայ՝ կ'ընէ գաղղիական օրագիր մը յուլիս ամսոյն կէսին. որ Կաթոլիկ Վերկիցի լեռը ահագին ձայներ կը հանէ. և մէջէն լալա ըստած նիւթը դուրս կուտայ, որ թանկ ձոր ջուրի պէս կրակ մըն է կը վաղէ. սորաքէն ետքը սեւագոյն քար մը կը կրտոր, որ շէնքերու գործ կածեն. բայց սրագրուն ալ տարիներ կ'ուզէ: Այս լալա նիւթը երած բերնէն գիշերովները բոց ալ կ'եղէ, որ շատ սղօղը և գեղեցիկ տեսք մը ունի. և Կաթոլիկն կ'երեւի:

ՆՈՐ ԶԵԼԱՆՏԱ: Այս կողմ տարած օրագրին փետրվար 7ին հրատարակուած թուոյն մէջ գրուած է, որ թէ այս կողմի և թէ չըլլալ կողմի ընկերուն բնակիչ եւրոպացիները ներքինութեան մէջ են. և սպասարկութիւն չունին. և կողմներուն բուն բնակիչները ասոնց գէտ յայտնի թշնամութիւն ընելու սկսած են: Մէկ եւրոպացի մը լաւացուելու համար ծովը մտեր, և բնիկ տեղացիներէն մէկ տղա մը գլուխը ջուրին մէջ խաթեր է միայն ծաղու (շախախ) համար. հայրը ցամաքէն անտեսելով վրայ կը վաղէ որ եւրոպացին մեռցնէ, որ անգղիացի էր աղագաւ. և թէ որ քանի մը ամերիկացի հոն գլուխը նուրբ մարդը ետ չի քաշէին նէ՝ անգղիացին մեռնելէն աղագաւ չունէր: Մէկ ուրիշ եւրոպացի մը իր երկիրը գաղաղութիւն իմանալով՝ ծամբա ելլէլէն օր մը առաջ գաղին կ'սկսէին. թէ ան մէկ կուտը ընէին. գլխուն ալ գարնելով մէկ սրտորդի հրացան մը կ'որոգէին. մարդը մեռածի պէս ձգեցին. ունեւ ցածները ամէն ալ առին գաղին:

Բրիտանիոյ անուն Բրիտանիոյ քարոզիչը ասոնց մէջն է. և այն աղբի գլխաւորները իր գլուխը ժողովելով յորդորէր է՝ որ հոռոտական քահանայ քարոզիչ իրենց կողմն սոր կ'սկսէ չի տան: Մտնք յորդորմանքը մտիկ չեն ըսեր. և այն ատենէն ի վեր այս քարոզիչին կեանքը մեծ փոփոխութեամբ է: Այս քարոզիչը ասկէ առաջ Վաիկի կողմն գտնուելով՝ երբ որ այն կողմէն գաղղիացիներէն սպասարկեցան, իմացուեցաւ որ սպասարկելուն գլուխաւոր յորդորիչ ասկէ է եղեր. ուստի գաղղիացիք ասկէ Վաիկի կողմէն գաղղիական հանեցին. բայց այն ատենէն ի վեր այն կողմն տակաւին հանգարտած չէ:

ԱՓՐԻԿԵ: Սաստիկաբար կ'ընէն մէկ ճանապարհորդ մը՝ Տեֆթարթ Բաթիքի ըստած գաղղիական օրագիրը հրատարակողին հետեւեալ խօսքերս կը գրէ իր մէկ նամակին մէջ:

«Որքոս ցամաքը կ'սկսած տոտեն» սիրտս արմուտութեամբ լեցուեցաւ: Համար ըսածս աւերակէ զատ ուրիշ բան չէր: Տեսածներս էին կոտորած նաւակներու կրտորներ. տրած խանձոտած գերաններ (տիւրեկներ), վրած տեղեր. ծառերուն ալ տերեւները կրակէն չորցած ու կարմրած: Հօլանդերը (կողմին մէջ բնակող աղբը) եւրոպացուց աշխատութեամբ շինուած հարուստ գիւղը այրել էին. և իրենց այն կատարութեան ատենը՝ Սիւրբաթեան բնակած տեղերն ալ այրել կործանել էին. քանի ձեռնակները Հօլանդերուն որքան ատելի են նէ՝ Սիւրբաթեան ալ անանկ են: (Մտնք ալ նոյն կողմն բնակող ուրիշ յեղ մըն են): Բայց ասոնք այս բանին մէջ բարբառ վին անմեղ էին: Օտմուն եղերը և փողոցներուն վրայ փրուած ցրուած միտերը գիշակեր թն չունեներուն և շիններուն կուտայ պատճառ մը եղած էին. և ասոնց հոտին մարդ չէր կրնար գիմանալ:

«Բովա Հօլա զօրավար մը կար, որ ինձի ըսաւ որ գետի ի բերդին կողմը նայիմ. նայեցայ, աչքս գուցեցի. ահամայ բերանս ալ գուցեցաւ. բան չի կըրցայ խօսիլ: Տասն և վեց հաւ մարդու գլուխ նիւրակներու վրայ գտած շարուած էին: Մտնք մարմիններն ալ իրարու վրայ գիլովէր էին. և այս ստիկալ տեսարանիս չորս գին Հօլանդերը ձեռք ձեռք ընտնած կը տարէին. և ձեռքերինն ապալ ըստած գէնքը ունենալով՝ Պեցիմիսարքներուն կրնիները կը ծեծէին, որ ասոնց մեռած մարմնոց բոլոր անոնք ալ խաղան: (Պեցիմիսարքներն ալ մատակարար բնակած մէկ յեղ մըն են):

«Այս միջոցին՝ Բրիտանիոյ անուն եւրոպացի լալա քահանայ տուէն ալ հեղեկեցաւ կար: Բարբ օրը կեր ու խում կ'ըլլար անոր տունը. և Սաստիկաբարից տեղէն Պ. Տեֆթարթէն տուէն որքան գինի, առաջ, ձիւ, օշնդի գինի (բէլին շարապը) գտեր էին նէ՝ ամէն ալ Կամաղաւ բերած էին Հօլա զօրավարները, և կը խոսէին: Պիլիպեա անուն գաղղիացի գաղաւորն ալ որ առաջ հօլանդերուն սոր երած առնելու իվտարու փախեր էր, ինչպէս որ 1829 ին ալ ըրած էր, այս խոսքերէն հետո ասկից ալ Կամաղաւ գարձեր և վերջի չեալ փախիցի իրաւ վրնդին սեղանը նստած էր: Բրիտանիոյ ասոնց կ'ըսէր, խոսնք, բարեկամներ. դուն ալ խոսմէ, Պիլիպեա, մի վախնար, թշնամիներնիս յաղթուեցան»: Եւ

Թշնամի ըսածը՝ դադղիացիներն էին . որ Սատակաւ քարի թաղուհին անոնք ջարդել տուէր էր . և այրած և փրած քաղաքները և գեղերը անոնց բնակարանն էին (Յաւերթօռ . 15 յուրիս) : Այսքանս կը պատմէ Տէրփոյի Բաղիճի օրագրին թղթակիցը , և ետքը երկար կ'աւարտէ թէ ինչպէս չարաչար մեռացուցեր են Հօվանները մէկ անգղիացի զինուոր մը , որ գաղղիացիներուն հետն ըլլալով պատերազմին ատենը վերադարձած և անտառներու մէջ պահուած էր . և ետքը իր կամօրը Հօվաններուն անձնատուր եղեր էր :

Ինչպէ՞ր օրագիրը ամբողջիկ Պուռպոն կողմին մէկ օրագրին անունով կը պատմէ՞ որ Պ . Ռուզանէն վաճառականը Սատակաւ քարի կողմին Վամադա վան Սանուրու քաղաքները 3,000 եղն , և 16,000, 000 լիպրա բրինձ ունեցեր է , որ չտեմարաններու մէջ կը փրտանէր եղեր : Սատակաւ քարի Ռանախա ընտ թաղուհին հրաման կ'ուզէ ասոնք ուրիշ տեղ խորհելու և ծախելու . թաղուհին պատասխան կուտայ որ , թէ որ գաղղիացիները և անգղիացիները իրենց Վամադա վան քրած բաներուն վրայ ներում չի խնդրեն նե՛ս : Պուռպոն և ոչ Սօրիս կողմները Սատակաւ քարէն լիպրա մը բրինձ անգամ անունը չունին :

Կայն Պուռպոնի օրագիրը կը պատմէ՞ որ Սատակաւ քարի Հօվա ագգէն մէկ երիտասարդ մը որ փառիզու լիւր լիւր քաղաքէն գաղղիացիները մէջ կ'արգել տուէր և կը թաղէին անոնք էր , այս օրերս Սատակաւ քար իր հայրենիքը կը գտնուէր . և բերդին պատին տառքը նիղալներու վրայ շարուած 16 կամ 17 գլուխները տեսնելով , որ ամենքն ալ գաղղիացիի և անգղիացիի գլուխներ էին , ասոնք անկէց վար կ'իջնէրնէ և կը թաղէ : Թաղուհին ասիկայ լրտելուն պէս հրաման կ'ընէ որ այն գլուխները թաղուած տեղերէն դուրս հանուին . նորէն յիշը զարնուին և առաւելու տեղերէն շարուին . և այն գաղղիացիները դարձաւ Հօվա երիտասարդին ալ գլուխը կտրուի . յիշի մը վրայ ալ այն գլուխը և մէկականներուն կտրուի :

ՈՒՈՒՍԻԱ : Եւրոպայի օրագիրը գրեթէ առմէն ալ կ'ըսեն՝ որ Ռուսաստանի սոխի հանքերուն բերքը տարուէ տարի կ'ընկնայ : Եւ հետեւեալ համեմատութիւնը կուտան : 1841 ին երա՛ծ սոխին էր 961 բուռ , կամ 9619 բրիտլի (որ է 7688 հոխ) : 1842 ին , 9310 բրիտլի (7848 հոխ) : 1843 ին 12950 բրիտլի (10360 հոխ) : 1844 ին 13410 բրիտլի (10478 հոխ) : 1845 ին 13710 բրիտլի (10993 հոխ) : Հինգ տարուանը ամենը մէկէն կ'ըլլայ 5949 բուռ , կամ 59490 բրիտլի (որ կ'ընէ 47,592 հոխ) :

Սինգէ հիմայ Ռուսաստանի հանքերուն սոխի ներքը գրեթէ ամեն ալ ինկիլթիւնա կ'անցներ . բայց թէ որ այս համեմատութեամբ տարուէ տարի կ'ընկնայ . կամ 1845 թուին հասած աստիճանը քանի մը տարի շարունակ քէն նե՛ս : Ինկիլթիւնա անկէց ետքը Ռուսաստանի սոխի շտաներ . և Ռուսաստան այն սոխները խորձելու տեղ փրտորելու կ'ըլլայ . որ գրտորելէ ետ ամէկ գլուխը բան է : Բայց կը յաւանդուի՝ կ'ըսեն օրագրիւններ , որ կառավարութեան հաստատած նոր քաղաքականութիւնը վաճառականութեան վրայօք , և մանաւանդ օտար երկրներէն Ռուսաստան մտած արտաներներուն մաքսին ինքնայն պատճառ կ'ըլլայ՝ որ գրտուէն շատ արքանք կը մտնէ ռուսաց երկիրը , և սոխներուն գուրս ելլելուն այս կերպով ծամբայ կը բացուի :

ԼԵՀԱՍՏԱՆ : Բարբոլ գաւառին վերջին խըռովութենէն ետքը ապրտամբութեան պատճառ եղողները պահուել համար նոյն քաղաքին մէջ երկու հասո ընդարձակ բանտ կը շինուի . որոնց ամէն մէկ կուն մէջ վեցական հարիւր սենեակ՝ և շատ գործարաններ կան : Եւ ինչպէս գործաւորները ութ հարիւր հոգիի չափ , բրեթէ ամենքն ալ Բրուսիայի և Բելգիայի կ'ըլլան :

Եւրպիայի քաղաքներուն վրայ . որոնց վրայ գրուած է որ քաղաքական պաշտօնատարներուն տունը տեսուչութեան պատճառաւ գաղղի մարդիկ՝ ձեռնկնին ցուպ (պատսոն) և հովանոց (չմսիկ) չունենան . և ո՞վ որ ասանկ բան մը ունենայ նե՛ս սատարի կը պատժուի :

Բարբոլիցիներուն վիճակը հիմա շատ խեղճ և թշուառ է . որովհետեւ վաճառականութիւնը դաւադարած է . գրտուէն մարդ Բարբոլ քաղաքը մտնելը արգիւրեալ է . և Եւրպիայ հասարակապետութեան պաշտպան տեղութիւնները քաղաքացիներուն վրայ շատ ծանր տուրք ձգած են : Շատ մարդ իր տունը ձգած է . քանի որ տան վրայ ձգուած տուրքը տանը գինէն աւելի եղած է :

Բարբոլի Հրեայներուն սովորաբար տալու տուրք բերնէն զատ՝ մարդ գլուխ անանկ ծանր տուրք մը

ձգուեցաւ , որ ամենքն ալ յետին թշուառութեան մէջ ինկան . և երբ որ Եւրպիայի կառավարութիւնը Բարբոլի աղքատներուն բաժնելու համար 6,000 Ֆլորին (66,000 զուռուշ) խորհեց , 1800 տուն Հրեայ գտնուեցաւ որ ուտելու հաց չունէին . անոնց բաժնել տեղը եղաւ . և հիմա ուրիշ երկրներուն Հրեայները՝ Եւրասիան գտնուող աղքատ հրեայներուն խորհելու համար ոգորմութիւն կը ժողվեն :

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ : Բարբա գաւառէն անուած վերին լուրերէն կ'երեւի որ Պուռէնուէրէն և Սինգէիցի խռովութիւնը խռովեցաւ մօտեցած իքէն նորէն գեշացաւ :

Բարբոլիցիները որ այս պարագայներու մէջ պիտանի մէկ մարդ մը եղած էր , մինակ մնալով , ուրովհետեւ իր գործը զինքը ձգելին , իրեն ալ հարկ եղաւ Ուրուկուայի կողմերը փախիլ : Եւ երբ որ Ռուսիայէն կուսակալը Սատակաւ քարի և Ուրուկուայի մէջ հաշտութեան խօսքեր ըլլալու սկսեցին : Եւ հաշտութիւնն խօսքներու համար հարկ սեւտեց Բարբոլիցիներ աստանին բարձր ընէ . անոնք ալ վճարեցին որ ամենքը մէկ ըլլան , Սատակաւ քար ին խառութենէ զրկեն : Բայց ասիկայ ժամանակին ին մանաւրով աստեղծութեան մէկ քանին բանէն քան տը գնէր տուաւ . և ինքը զօրքով Բարբոլիցիներէն գէտ եղաւ : Բարբոլիցիները շատը քորիէնց էսցի ըլլալով՝ երբ որ Սատակաւ քար տեսան , որ իրենց բաղադրակցին էր , ամենքն ալ անոր կողմը դարձան . և Բարբոլիցիներ Բարբոլու գնաց : Սատակաւ քարիցէն եկաւ . ուղեց որ իրեն հակառակորդը ին խառութենէն ձգուի . և իր կամքն ալ յայտնեց , որ ետեւէն ինքնալին պիտի չի գաղաթեր : Եւ որ վրայ Բարբոլիցիները քովը մնան Բարբոլուայի գործը կը մնան . թէ որ անոնք ալ իրենց երկրին կառավարութեանը կողմէն ետ չի կանչուին նե՛ս :

Եւ տար ասանկ ըլլալիքը անոր համար կը վախըլլէ , որ Բարբոլիցիներ հասարակապետութեանը կողմէն ընդունված է հրախալի ամերիկայի միալցեալ նահանգաց կառավարութեան մէջ մտնելը՝ Բարբոլիցիներ և Բարբոլուայի իրարու հետ հաշտեցնելու համար . և այս պարագայներս պատճառ պիտի ըլլան , որ այս հասարակապետութիւնը Ռուսիայէն ձեռնուին հետ հաշտուելու համար Սինգէիցիներէն զտուի :

Եւ ապրտամբութիւններուն և հակառակութիւններուն մէջ միջնորդին խօսքը հասկըցիլին ալ գտնուի կ'ըլլայ : Եւ արտաքին ամերիկայի Ռիօ Լանդէրո քաղաքէն հրախալի ամերիկայի Պարզեմօր քաղաքը նաւ մը երթալով այս լուրս տարեր է , որ սեւամորթ գործը Սինգէիցիներէն մէջ ապրտամբութեան հանելով քաղաքին տիրած են . քաղաքին կառավարութեան պաշտօնատարները ամենքն ալ փոխեր են , և մէկ առժամանակեայ (էրեթի) կառավարութեան ատենն մը հաստատուի են :

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ : Սինգէիցիներէն և Բարբոլիցիներէն բուն բնակիչներուն մէջ նոր մէկ գաղապարութիւն մը հաստատուեցաւ . որ հիմնական պարագայներուն մէջ շատ հարկաւոր է մեծ բան մընէ . որովհետեւ նոյն իսկ Բարբոլու գաւառին մէջ վայրենի սեպուած բնիկ ժողովուրդը միայնալ գաւառաց կառավարութեանը հետ թշնամութիւն մը ընէր ըլլալ նե՛ս այս հիմնական ժամանակս որ Սինգէիցիներ հետ կ'ալ ունին , հասարակապետութեան դարձը կը ծանրանայ :

ԵՐԵՎԱՆ

Պէտքը լինի աղքատներ և ուսումնասիր անձինք մեծ ջանքեր այն տեղի գաղապարներ բարեկարգութեանը համար յանուն օրաց Նարեկացեայ ընկերութիւն մը հաստատուելու և կոչելին Նարեկեան ընկերութիւն և գաղղի ալ Նարեկեան գաղղի : Թէպէտ պիտի ջանամք որ բոլոր ունեցած գաղղիներին և ոչ մէկ մանր պակասութիւն մը ունենան բայց այս Նարեկեան գաղղիին ամենակատարեալ բարեկարգութեանը համար մէկ մանաւոր ջանք մը ունենանին հարկ է մեղի , Պէտքը լինի Եւրոպայի բնակիչներուն պարտաւանքէն ամենեւին աղատ և գովեստներուն արժանի ըլլալու համար նոյն գաղղիցը , անոր հետ ալ բոլոր աղքատ : Կայ պակասութիւն որ դարտան հոգաբարձուաց անհոգութենէն կը ծագի , կայ պակասութիւն ալ որ եկամուտի նուազութենէն : Ուրեմն հոգաբարձուները թող հոգ տարութեան զանազանութիւն չընեն մեղք ալ ձեռք բերնուս եկած տուրքը պարգեւեւելու :

Յիշեալ ընկերութեանը հասարակած յայտարարութեան օրինակը այս է :

ՅԱՅՏԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԵՊԵՐԱՆԻ ՄԵԶ ԳՏՈՒՄԸ ՀԱՅՈՑ ԴՊՐԱՏՈՒՆԵՐՈՒՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆԸ ՀԱՄԱՐ ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ
ՆՈՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Եւրո մը փառք տղայաց բարեկրթութեամբը կ'ընկնայ , և աս բանին ալ մէկ հատիկ ծամբան՝ գաղապարներուն բարեկարգ ըլլալն է : Բայց օտարազգիներուն մէջ գտնուած գաղղիները՝ որ թէ յառաջագիմութեանը , և թէ պակասութեանը վրայ յօք գրտեն շատ մը հետաքրքիր և յաջողատ ունենան նե՛ս , ուրիշ տեղի գաղղիներէն սրտափ տեղի բարեկարգ և ծաղիկաւ ըլլալ պէտք է՝ ամէն մարդ ինքնին կրնայ խմանալ :

Եւ այս վիճակին մէջ գտնուելով Պէտքը լինի հայկազեան գաղապարները , Բարբոլ Սինգէիցի , ու մեծապատիւ Տ . ՄԱՏԹԵՈՍ Աղապար և Ուսումնասիր Պարբոլիցիներ յարգորանքը՝ տեղացի աղքատիկան ոգւով և իրենց ուրիշ տեղի աղքատիկներուն նմանելու փախալով նոր ընկերութիւն մը հաստատուելու 1846 Սինգէիցի բարեկարգար պայմաններով կարգաւորուած , և երանելի Սուրբ Պարբոլ Նարեկացեայ օժանդակութեանը նախընտրով անուանը գրաւեցաւ ՆԱՐԵԿԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ : Ինչկերութեան յատուկ պաշտպան Սինգէիցի Պարբոլիցի է , և ընտրեալ հոգաբարձուներուն ամէնն ալ Սինգէիցիներ ընկերութիւնը կը հաստատեն :

Ինչկերութիւնն յատուկապէս կ'աղաչէ իրեն աղքատ կից բարեկարգանք հարեկապետներուն՝ որ իր վրայ մասնաւոր սեր մը ունենան , և ամէն մարդ իրեն ինկած բարեկարգութիւնը չի խնայելով՝ այն յայտարարութիւնը տեսած ատենը մի միայն կարգաւոր չանցին՝ այլ կարեկից ըլլալով ընկերութեանն անգամ գրտելու չնորհը ընէ և իր ընկեր գրտելուն խոտանան գիր տալէն զատ , ուրիշ ալ յարգորելու նայի , որ ասանկով՝ ՆԱՐԵԿԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ալ զարգանալով , Պէտքը լինի աղքատ գաղղիներն ալ գտնէ ուրիշ տեղի գաղղիներուն չափ կարգի մտնելով՝ ուսմամբ ծաղիկ և կը թաղութեամբ պայծառանան : Աղքատ ալ չըլլալ օտարազգիներուն չէ թէ միայն պարտաւանքէն աղատի՝ այլ նաեւ նախանձելի ըլլայ ի պարճման Հայրենեաց :

Յիշեալ ընկերութեանը ուղղը կրնայ ստորա գրուիլ կամ նոյն իսկ Նարեկեան գաղղի կամ Վալթիս Յարգի Յովհանէս աղա Նիղապարեանին գրատուել :

Ինչկերութեան գեղեցիկ օգուտը առ հասարակ աղքատ մէջ ծանցուելով օր աւուր նոր նոր զանազան ընկերութիւններ հաստատուելու լուրեր կ'առնենք թէ ուսումնասիր և թէ առեւտրական : Բարբոլիցի բնակիչներուն ամենուն յայտնի է որ Խառութեան հայազգի աղքատագործներուն (թուղաճիներուն) Խառութեան մէջընդին սեր և միաբանութիւն չունենալով խռովութեամբ օր աւուր ինչ խեղճութեան մէջ ինկան : Շտուրնին սեանկայան և քիչ մնաց որ բոլոր Խառութեան ոչնչանայ . բայց Ստուալ խնայելով առանց՝ անանկ խառապար և բարեպաշտ անձ մը խառնեց մէջընդին որ իսկին ամենը իրարու հետ եղցար ըլլալին հասկըցունելով իրենց՝ ընկերութիւն մը հաստատուելու , և այս ընկերութեանը հարկաւոր եղած կարգ և կանոնը դրուա որոնց ամենը հնազանդ ըլլալով վերջաւ մէջընդին նախանձը խռովութիւն կառուութիւնը , ասոնց տեղը սեր , խառապարութիւն և առաւտութիւն մտաւ : Սինգէիցիները առաջ տեսնալով այս Խառութեան անկարգութիւնը սկըսեցին ըստակ չի հաւատալ անոնց , տուող սեղանաւորն ալ ըստակ մեծ վտանգի մէջ է ըսելով 4-5% շահ կ'ուղեր ամիսը , բայց հիմա ընդ հակառակն ամէն մարդ կ'ուզէ այս Խառութեան օտակ տալ և խիստ քիչ շահով : Թէ որ այս ընկերութիւնը ասանկ սիրով մնայ նե՛ս օր աւուր քիչ ատենի մէջ չափազանց հարստանալով ուրիշ շատ Խառութեանը ալ բարի օրինակ մը կ'ըլլայ :

Վաճառականութիւնը ինչ շահաւոր է աղքատ գաւառ բան մը ըլլալը ասիկ կրնամք հասկընալ որ , բոլոր Հնդկաստանի մէջ ընդ ամենը հաղիւ 500 հայաց տուն կ'ըլլայ , բայց ամէն ալ որը շատ որը քիչ հաւուտ է քանի մը տեղ գաղղիներ՝ աղաքաններ հաստատուելին իրենց ծախիւքը , ինչպէս Սաթրա , Կալիֆաթ և Սինգէիցի Հայրենասիրական անուն նուրահաստատ գաղղիներ ձեռք բերնուս եկած նպատար չեն խնայեր կար , այս գաղապարներ վրայ այնպէս կը գրէ Եւրպայի արարատեան արժանապարգ օրագիրը Կալիֆաթի Սինգէիցի անուն լրագրէն առնելով , որ այս գաղղիցը բուսական տուալ գաղղի է Սանուկ թուրտեան գիտնական վարժապետի և այլ ուրիշ երեք հայազգի գաղապար ջանիւքը : Նոյն Աղապար և նաեւ լրագիրը անցեալները կ'իմացունէր մեղի հայաց ստացուածք քանի մը նոր եռակայմ մեծ նաւերու և նմանապէս մէկ մեծ շոգենաւու ջուրն ինչնալ : Նաեւ 43 թուոյն ալ կ'իմացունէ թէ Հնդկաստանին

Հայոց Արարատեան ընկերութեան ատենադպիր յարգելի Արա Պետրոս Յօհաննիսեան Սարգիսեանցը նախկերտ նաւ մը ինքնուրույն ծովը իւր իսկ ստացուածքը ընկալելով Եւրոպայէն ծովը մեծ հանգէս կատարելէ եւ զբերելէ անտէր Յօհաննիսեան Սարգիսեանցը :

ՔԱՆԱԳԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բրուսիայի Պէտլին մայրաքաղաքէն կը գրեն յունիս 20ին՝ կ'ըսեն գաղղիական օրագիրները, թէ այս օրերս հետեւեալ դիպուածս քաղաքացւոյ շատին խօսակցութեան նիւթ եղած է :

Երբեք տարի մը կայ որ Վադօն անուն մարդ մը՝ իր կնոջը եւ երկու տարեկան աղջկանը հետ Լոնտոն քաղաքէն Պէտլին եկաւ, եւ քիչ մը ետքը ասանք իրենց բնակութիւնը նոյն քաղաքէն մէջ հաստատուցին, արդարութեան ատենի նախադաս նախարարէն յատուկ հրամանագիր առնելով :

Փետրվար ամսոյ վերջերը՝ յիշեալ Վադօնը կնոջ մէջ զատվելու հրաման ուղեց. ստանաւ այն բռնանելով՝ որ ժամանակէ մը ի վեր կինը յայտնի անատուածութեան աղանդը ինկած է. եւ կ'ուզէր որ աղջիկն ալ իրեն մնայ. որովհետեւ կ'ըսէր չեմ կնոյր անատուածութեան կնոջ մը հաւատալ այն աղջկանը կրթութիւնը, որ միտումներէն միջոցով բրիտանական միութեան մէջ մտած է :

Պէտլինու դատարանին ատենքը կ'ընէր կանգել տարով բերնէն յայտնի խոստովանութիւն տուաւ որ Վատուոյ չի հաւատար եղեր. եւ այս ստանաւ բաւական սեպեց Վադօնի ուզած երկու բանին ալ կատարմանը հրաման տարաւ : Աւտոի վճիռ բրաւ որ Վադօն իր կնոջմէն զատուի. եւ կինը մինչեւ ութ օր աղջիկը Վադօնին յանձնէ : Կինը այս վճռոյն գէտ բողբ բրաւ. Պէտլինու թագաւորական աւանդ բողբը ընդունեց, նորէն դատատան ըրաւ, բայց առաջին վճիռը սրբապաշտ հաստատեց :

Թագաւորական ատենանի վճիռը գրեթէ ժամ մը չափ ետքը Բօլշեւիկները կնոջը մարդ եկաւ ըսելու, որ կ'առաջարկեն ներքին գործոց նախարար իշխանը այն կնոջը Պէտլին բնակելու վերայ քաղաք տուած հրամանը ետ կ'առնէ. եւ հրաման կ'ընէ որ երկու օրուան մէջ Պէտլին քաղաքէն, եւ ութ օրուան մէջ բոլոր Բրուսիայի սահմանէն դուրս ելլէ : Կինը նոյն ժամայն աղերսագիր մը գրեց թագաւորին. որով կ'աղաչէր որ Բրուսիայի երկրէն դուրս ելլելուն հրամանը ետ կանչովի. ասոր վրայ իրեն զուարթեցաւ որ՝ եղած վճռոյն մէկ բաւական գամ ետ առնուելու չէ :

Աւտոի կինը Պէտլինէն եկաւ, Սէյն գետին վերայի Ֆրանքֆոն քաղաքը անցաւ, եւ անկէց Վադօնի Շարաստրի քաղաքը գնաց :

— Մարտիկայի Սէֆօն անուն օրագիրը կը պատմէ :

« Վտեն մը կայ որ Բօլշեւիկները մարդիկը երկու հոգի կը փնտրուէին, շատ անգամ գողութիւն ըրած ըլլալուն համար : Սէյնը բռնեցին. բայց միւսը որ Բիլեմօնթեյի մըն էր, Օտեգի անուն, կարող չէին եղած ձեռք ձգելու : Օր մը կ'ստիպուէին ներառել որ Օտեգի Վերին ըտուած տեղին մօտէրը պահուած է, երկաթի ճամբուն բանաւորներուն հետ խառնուելով, այս գործոյ վերակայութեան ընտր Պ. Լամպր անուն մարդէն հրաման ուղեցին որ երթան այն տեղերը փնտրուեն : Աւտը վանց կանուխ ճամբայ եկան. եւ շատ սրտաւրեղէն ետքը վերադարձան Օտեգիին գետին, բռնեցին, կապեցին. եւ իրենց հետ տարած կառքին մէջ իրենց հետ մէկ տեղ նստեցուցին ճամբայ եկան :

« Երբ որ Լէոն Սէյն Զանի գեղը հասան, Բօլշեւիկները մարդիկը երկու ատենէ ի վեր սոքի վրայ ըլլալուն համար այն տեղքի մը կեցան որ հանգիւն. եւ Լիւո անուն այրի կնոջը լոյսաւոր գետին, սենեակ մը մըտան, հաց մը եւ աման մը գինի ուղեցին : Բռնած գողերին աչքի տուչեւէ հեռաւոր ներ չուղեւրով այն ալ քովերին առին. բայց ձեռքը կ'աղելու խելը չըլին : Այս խելքը գլուխին եկած փորձանքով պիտի սորվէին : Այն միջոցին երկուքը դուրս եկան, մնացողներուն մէկը կտոր մը հաց կտրեց Օտեգիին տուտ, գանակն ալ սենեակին վրայ դրաւ : Օտեգիին նոյն հետոյն գանակը յափշտակեց սեղանին վրայէն. ղեկունքներուն մէկը վրան վազեց, բայց ձեռքէն ու ուսէն զարնը վեցաւ, Օտեգիին փախչելու երես բռնեց. եւ գաւնտը ձեռքը բռնած՝ սրահէ մը անցաւ, որ հարանքի կերակուր սրտաւորուած էր : Վիմպր եկաւ մէկ տղայ մը՝ որ լոյսաւոր կնոջը թոռն էր. եւ ձեռքը գինիի ամաններ կտր. գանակը անոր փորը խօթեց, քաշեց, եւ նոյն գանակը ձեռքը բռնելով գէտ ի դուռը կերթար :

« Դիւրաւ կը հասկըցուի որ հարսնեւորները ա-

սանկ մարդ մը տեսնելով որ ձեռքի գանակովը գէտ ելլող զարնեւոր մեղքները պատրաստ էր եւ կը փախչէր, ինչ վախ մտաւ սրտերին : Վադ տակաւին դրանք չի հասած՝ լոյսաւոր սրտաւորներէն մէկը գինիի աման մը անոր գլխուն զարկաւ կտրեց. գողը զարնող տեսնելու համար դարձաւ նէ՝ Բօլշեւիկները մարդոց մէկը շուտ մը անոր օձիքէն (եախաւ յէն) բռնեց. գողը սկըսաւ ատոր հետ ծեծկալի, եւ վերադարձեց ալ. բայց մէկալ ընկերները եւ ուրիշ մարդիկ ալ վրայ թափեցան. կապեցին տարին թագաւորական փաստաբանին յանձնեցին :

« Օրինակները զարնուելը այնքան գէշ չէ. բայց լոյսաւորներէն թոռնը գէշ զարնուած է : Վադարէն Պ. Վադիկէն անուն բժիշկը կանչեցին որ տղան սրտը եղած դարմանը ընէ. բայց այս բժիշկն ալ տղան մահուանէ տղատուելուն վրայ քիչ յայտնի չի կրըցաւ տալ :

— Սիլվիոս Գ. Ետու Լաուգօն գաղղիացի իմաստունը՝ որ մաթեմատիկական գիտութեանց երեւելի փայտեաներէն մէկն է, հետեւեալ թուաւ բանական խնդիրը կ'առաջարկէ Լաուգօն եւ Վադիկէն գանակով ամէն մաթեմատիկայի հմտութիւն ունեցող մարդոց :

Տասն եւ չորս թուանշանով բաղկացած մէկ թիւ մը, ինչ կ'ըլլայ նէ բայց, օրինակի համար սա թիւը գնեմք, 25,717,896,657,112, ասիկայ գնեւէն ետքը ասոր քառակուսի արմատը հանել. այս քառակուսի արմատը բազմապատկել 9,887,574 թուով. եւ ասոր տագրեալը բաժանել 5,642,167 թուով, եւ ասոր քանորդին խորանարդը գտնել : Այս խորանարդին չորս քանորդ արմատը հանել, եւ այս արմատը բազմապատկել 6,955,721 թուով : Այս արմատը բաժանել 7,899,223 թուով. եւ երբ քանորդը ութեւորդ կ'արդարութեան հանել, այսինքն ութ անգամ իրենմով բազմապատկել. եւ այս ութեւորդ կ'արդարութիւնը իրարմէ տարբեր քանակութեամբ հինգ բաժին ընել անանկ՝ որ այս հինգ քանակութեանը յաւելանք գործողութեան տակ մըտնէ նէ՝ գումարը ճիշդ ութեւորդ կ'արդարութեան գումարին հաւասար գայ : Եւ այս հինգ թիւն 2 թուով համեմատութեամբ երկուպիսեան յառաջատու թիւն ունեցող պիտի ըլլան. եւ այս հինգ համարներին ամէն մէկը ճշգրիտ պիտի առաջ գրուած թուոյն տասն եւ չորս թուանշանները իրենց մէջ պիտի պարունակեն :

Պ. Լաուգօն մէկ գործիք մը հնարած է. այս խնդրոյն լուծումը այն գործիքին միջնորդութեամբ կ'էս ժամու մէջ կ'աւտայ. եւ այս լուծումը գտնելու համար ոչ գրիչ գործ կ'աւտէ. ոչ կ'աղաղեայ գրիչ եւ ոչ ասոնց նման ուրիշ բան մը. խելք ալ հոգնեցնելու կարօտ չէ. սխալելու երկիւղ ալ չունի : Եւ ասոր փորձը ըլլալու ատենը կ'ընայ ալ մէն մարդ ասոր ընտրած թիւերուն կարգը եւ թիւանշանները փոխել ինչպէս որ կ'ուզէ նէ :

Այս գործածած գործիքին ծանրութիւնն է կէս քիլոգրամ (160 ցրամ). եւ այս գործիքը հնարելու համար ըրած ծախքը եղեր է 22,000 ֆունտ (93,500 զուռուշ). հինգ տարի աշխատանք է, ամէն օր 15 ժամ ասոր վրայ ըլլալով : Երբեք անգամ Վադիկէն գաղղիական ծանապարհորդութեան ժամանակը այս հաշիւէն դուրս է : Եւ այս գործիքը կատարելութեան հասցնելու համար հինգ հարիւր այլ եւ այլ գաղափարներ հնարեր եւ փոխեր է :

— Վադիկէն մէկ մը քանի մը գաղաններ ունէր, որ գաղափար (խափէսի) մէջ քաղաքէ քաղաք կը տարադրուէր. տեսնել ուղեղներէն ըստակ կ'առնէր : Վադիկէն ինքի թիւերու հետ հարաւորութեամբ գնաց, եւ այն իրիկները լոյս տեսնելու եկաւ, շատ բազմութիւն ժողովեցան : Երբ մտնողները քանի մը հազար հոգի կ'ըլլէին, դուրսը սրտաւորները աւելի շատ էին : Կէս գիշերէն երկու ժամ առաջ քանի մը տղայ մէկ բարենի (զոթթանի) մը հետ ինչալ սկըսան, որ կայ ըլլալով իրեն նեղութի հասցնողը ու ըլլալը չէր տեսներ. ուստի կարծելով որ ասանք ընողը մէկ ուրիշ բարենի մըն է, որ նոյն գաղափարին մէջն էր, անիկայ խառնել ըսկըտաւ : Այս երկու բարենիներուն կոխէն եւ ձայնէն արթնցաւ առիւծը, որ եկաւ, թօթվովեցաւ, եւ մէկ ահալին ձայն մը ձգելով պոռայ :

Տեսնելու եկողներուն սիրտը արդէն վախ մը մտնել սկըսած էր. երբ որ մէկ խօսք մը եկաւ. որ պէս թէ առիւծը գաղափարէն դուրս աղաւթ ըլլայ : Այն ատեն վախը ստատկացաւ. ահալին չը փոթվովեցաւ մը ինկաւ մէջերին. պոռալը շատ ցաւ. գաղափարը բազմութիւնը ամէնքը մէկէն գէտ ի դուռը կը վազէին : Օրեր կամ տար մարդոց շատ չի կրնարով սոքի վրայ մնալ ինկան եւ սոքի տակ մնալին. որովհետեւ մէկ մը ինչպէն ետքը այն խառնիծաղանք խառնակութեան մէջ նորէն սոք ելլելը անհնար էր : Արդարեւ բազմութիւնը դուրս ինկաւ. եւ ներսի հանած ձայներէն ալ թէ առիւծը գաղափարէն աղաւթեցաւ, դուրսն ալ սկըսան

պոռալ. գէտներն եկած դուռնէն ներս կը մըտնէին, միայն փախչել ուղեւրով. մտածնին որի տունը ըլլալը նայելու ժամանակ չունէին : Սոքի տակ ինտըներուն համարները երկու հարիւր հոգի մը կ'ըլլէին. վերջուած ատենին կէսէն շատը մեռելի պէս էին : Վադարէն վերաբայմներուն եւ խորհրդներուն շատ բան բացուեցաւ. որովհետեւ իրիտ շատ մարդ կար որ կամ թեւին կամ ուսին (ուսուղին) ոսկորը տեղէն խախտած էր : Բայց այնքան բազմութեան մէջ չէն մեռնող մարդ չեղաւ :

Վտանկ բաները ապաւ խրատ կ'ըլլան մարդու՝ որ բազմութիւն եղած տեղերէն հեռու սրտաւոր. եւ հետաքրքրութեան համար երթայ ալ նէ՝ գուրս ելլելու տեղին մօտ կայնի, որ ասանկ բան մը ըլլայ նէ՝ երկուսը սրտաւոր գտնուի :

— Օրային արեւ : Յունիս 26ին իրիկուն ժամ վեցին ասնանները (ժամ 10 1/2) անանկ մէկ փոթորիկ մը եկաւ գաղղիայի ստորին բերեւեան (սրտ բերեւեան) ըտուած գաղափար Վադիկէն քաղաքը, որ ուրիշ ատեն անանկ փոթորիկ եկածը մարդու միտք չէր գար : Այս փոթորիկի հետ կարկուտ ալ եկաւ. որոնց շատը արտաւոյ ձեւեր ունէին. բողբաձեւ տափակ թանձրութեամբ եւ մեծութեամբ կ'ստանդնուպօղիս նոր տարած պղնձէ հինգ փարանոցէն խոշոր : Հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր գլուխին գէտ ի երկինքը երկընցուցած կեցած ծառերը՝ տասն եւ հինգ րոպէի մէջ ըստգուբուրդ եղան : Կարկուտներուն շատին կեղծոյնն տեղը ծակ էր. որով մանր անիւ (թէքեւէկ) կը նմանէին : Վադիկէնը աւերվեցան եւ որմերը վեր բռնելու համար անիւնած նեղուկները (հեքեւները) եւ ամառայինները փոթորիկին ստատկութեան կարտուցան. տուններուն վրայի կողմից բողբ (քիւրեմիները) հոլը զարնելով տարտուղնեց կտորտեց : Չմեռուան անատուներուն տալու համար հնձրված եւ տեղ տեղ դիպուած խոտեր կային. որոնց տեղերը կարկուտէն աղաւ մնալու համար չէրքերաւ տակ մտած էին. այս խոտերը փոթորիկը անանկ ցրուեց որ գիտես թէ տեղը բոլորովն աւերած էր. եւ երկու ձեղ խոտ իրարու քով չէր թողուցեր : Յարենի հոնքին ութ օր մը նայեր էր, արտերուն մէջ ցորեն չի մնաց, կտոր տեցաւ. մանր մանր ըստգուբուրդ գետիկը ինկաւ եւ ցրուեցաւ :

ԱՌԵՒՏԵԿԱՆ

ՊՕԼԻՍ 17 ՕԳՈՍՏՈՍ

Ստիւրաբար այս ռամադան ամսոյն մէջ քաղաքիս առուտուրը կը խաղայ թէ ուսուրք բաներու վրա յով եւ թէ հազնեղը :

Բամարակեղէն ձեռագործները ու ջուխտն բըն տրուելու չափ նուաղելը կ'երեւայ : Վտնք ուսուրք բաներուն : Խաչիկն ու Շարպըր չափաւորնց կը քշուի կոր, անոր համար օր աւուր քաղաքիս մէջ գտնուած այս երկու տեսակ տարանքը պակսելու վրայ է : Աւ այժմ կանանց մանր կուտ աղին Խաչիկն կը փնտրուի կոր չըլլալուն համար : Հասարակ տեսակէն գեւ կայ բայց գինը տեղն է : Վեյլէ չէ. քերին աղէկը հաղուալիւ է : Փշածը ինտոր պէտք է նէ կը քշուի կոր : Վինեքինն ալ ահա ասանք են : Կանանց աղին Խաչիկն 650—700 հարիւր օխան. Ուիօինը 550—580 : Վադիկէն խոշոր քեյլէ չեքերը 320, մանր քեյլէ չեքերը 330 : Օլանայինը 290 : Օլանային զտածը 260 : Օլանային ու Վադիկէն վերաւած աղին տեսակը 260 անիւ վարը, 245—247 :

Վադիկէն լեղակ, թոյլ է, թէպէտ 70—72 գին ունի : Օլանայինն միշտ 85—90 կը ծախուի կոր : Սիլիկալի (խաչիկ) ճէնովայինը 215—220 կ'ընէ 2 սնտուկը Օլանայինը 160—165 կ'ընէ :

Վադ (խաչ) 740—750 : Կապար չի կայ պէս է աղէկը. ըլլայ նէ 130—140 կ'ընէ :

Վեյլէ ցորեն քիչ կայ հոս : Ուսուրքին կողմերէն եւ սեւ ծով ցորենի նաւահանգիստներէն գալիք ցորեն շատ կայ բայց նաւ կը պակսի կոր : Վալ ամիս հոս չափաւորնց ցորեն կը հաւաքվի, բայց գինը չի կրնար որոշուի մինչեւ որ՝ որ քաղաքները շատ ցորեն կ'երթայ տակէ նէ այն քաղաքներէն աղէկ տեղեկութիւն չառնուի նէ :

Վեռաբոյն վրայով գալ շարթու երկար եւ ճիշդ տեղեկութիւն տալու կը խոստանամք :

ՀԱՄԱՐԱԿԻՉ ԼԻՍԳԻՐՍ

Յոն. Պ. Տէր Կր. Չամբար :

Սիլիկ. Աղլի :

Ի Պալի նոր խան :

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՅՈՎԱԿԻՆՈՒ ՄԻԻԿԵՆՏԻՍԵԱՆ